

Toespraak

van de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, prof.dr. J.A. Bruijn, ter gelegenheid van de uitreiking van de Anne Vondelingprijs en Saskia Stuivelingprijs 2022

Datum 22-3-2023

Dames en heren,

De Anne Vondelingprijs is vernoemd naar een man die bekend stond om zijn heldere en kritische blik op de politiek.

Vandaag wil ik het hebben over de kracht en zwakte van de politieke journalistiek.

Politieke journalistiek is een belangrijk onderdeel van onze democratie.

Het is de taak van journalisten om de waarheid aan het licht te brengen en ons te informeren over wat er gaande is in onze samenleving.

Ze spelen een belangrijke rol bij het in stand houden van onze democratie door de machthebbers ter verantwoording te roepen en het publiek te informeren over belangrijke ontwikkelingen.

Maar zoals bij elke vorm van journalistiek zijn er ook zwaktes.

In de politieke journalistiek is een van de grootste uitdagingen de druk om snel en als eerste te zijn met het brengen van nieuws.

Dit kan leiden tot oppervlakkige berichtgeving en het missen van belangrijke achtergrondinformatie. Ook kan het leiden tot het verspreiden van nepnieuws en geruchten zonder dat deze goed gecheckt zijn.

Een ander probleem is dat politieke journalisten soms te dicht op de politieke elite zitten.

Ze kunnen verstrikt raken in de machtsstructuren die ze proberen te onderzoeken en hebben soms de neiging om hun bronnen te beschermen in plaats van het publieke belang te dienen.

Dit kan leiden tot een gebrek aan kritische berichtgeving en het vermijden van controversiële onderwerpen.

Maar ondanks deze zwaktes is politieke journalistiek van onschatbare waarde voor onze samenleving.

Goede politieke journalistiek kan leiden tot betere beslissingen en een betere democratie.

Het kan ervoor zorgen dat de machthebbers zich verantwoordelijk voelen voor hun daden en dat het publiek beter geïnformeerd is over belangrijke ontwikkelingen.

Laten we vandaag de winnaar van de Anne Vondelingprijs eren, die zich heeft onderscheiden door uitstekende politieke journalistiek en ons heeft geholpen de waarheid aan het licht te brengen.

Gefeliciteerd met uw prestaties en laten we hopen dat uw werk anderen zal inspireren om hetzelfde te doen.

Dank u wel.

Maar... voordat u nu in gejuich uitbarst....

Toespraak

van de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, prof.dr. J.A. Bruijn, ter gelegenheid van de uitreiking van de Anne Vondelingprijs en Saskia Stuivelingprijs 2022

Dames en heren,

Twee weken geleden voerde ik de termen ‘Anne Vondelingprijs’ en ‘sterkte en zwakte van de politieke journalistiek’ in op de website van een aanbieder van het schrijven van teksten met behulp van kunstmatige intelligentie. Ik vroeg de *chatbot* om een speech te schrijven rond die woorden.

Woorden die mij waren aangereikt door Jan Schinkelshoek toen hij mij vroeg hier vandaag een bespiegeling te geven op de rol van politieke journalistiek en de wisselwerking tussen politiek en journalistiek.

Binnen enkele seconden was de speech die u zojuist hoorde, het resultaat. 318 woorden, met een inleiding, een middenstuk en een slot. Misschien niet helemaal voldoende voor de tijd die ik vandaag heb gekregen maar wel een verhaal dat ‘af’ is.

En toch, ik meende dat ik u tijdens de eerste minuten zag denken: ‘Zou dit echt zijn verhaal zijn?’

Want dat is het knappe van de artificiële intelligentie of AI van een *chatbot*: het resultaat is heel plausibel en kan op het eerste gezicht, of in dit geval het eerste gehoor, voldoende zijn. Maar in tweede instantie bekruipt je toch wat ongemak, zoals dat ook bij u zojuist gebeurde, als ik mij niet vergis, hoewel er onder u ongetwijfeld ook zijn die niet heel veel meer van mij verwacht hadden dan dit....

Waar dat aan ligt? ‘Daar wil ik het vandaag met u over hebben’, zoals de *chatbot* zou zeggen. Het lijkt mij goed om dat vandaag samen met u – als vertegenwoordigers van de politieke journalistiek in Nederland – af te pellen.

Want wat hoorde u:

Alle vinkjes konden worden gezet: u hoorde ‘Anne Vondelingprijs’, u hoorde ‘sterkte en zwakte van de politieke journalistiek’ en u hoorde iets over waarheidsvinding en belang voor onze democratie.

Precies wat we willen horen op een gelegenheid als deze lijkt me.

En toch miste er iets.

Laten we de aanwijzingen eens doornemen:

Voor degenen onder u die mij wat beter kennen: er zat geen greintje humor in.

Het hoeft geen cabaretoptreden – waarvoor ik ook wel eens word gevraagd – te zijn, maar een kwinkslag of een kleine woordgrap zou in dit geval zeker aan de orde zijn geweest.

Ook werd de winnaar van de Anne Vondelingprijs niet met naam genoemd.

Simpleweg omdat de computer die achter de *chatbot* zit alleen toegang heeft tot informatie tot en met het jaar 2020.

Toespraak

van de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, prof.dr. J.A. Bruijn, ter gelegenheid van de uitreiking van de Anne Vondelingprijs en Saskia Stuivelingprijs 2022

Hij of zij of het wist niet wie de winnaar van dit jaar is; de felicitaties waren algemeen.

De actualiteit ontbreekt.

Bovendien mag, en nu komen we tot een essentieel punt, de relatie tussen Anne Vondeling en de Eerste Kamer natuurlijk niet ontbreken in een toespraak van de Eerste Kamervoorzitter bij deze gelegenheid.

Anne Vondeling meende namelijk dat de senaat een exclusieve politieke sociëteit is en allerminst een lichaam dat in ons staatsbestel onmisbaar is.

“De Eerste Kamer is zo’n instelling die maar niet wil verdwijnen”, schreef hij in zijn boek ‘Tweede Kamer, lam of leeuw’.

Tja, ruim veertig jaar later blijkt die verzuchting nog steeds waar.

Of u het nu met hem eens bent of niet...

En ook de relatie tussen Saskia Stuiveling en de Eerste Kamer mag vandaag niet ontbreken. Stuiveling was per slot van rekening drie maanden lid van de senaat. Ik heb haar persoonlijk gekend en bewonderd.

Eén van haar gevleugelde uitspraken was: "Als degenen die je controleren niet meer over je klagen, moet je gaan opletten."

Dat geldt natuurlijk zeker voor u als journalisten.

Daarmee komen we ook bij de kansen en de bedreigingen die AI vormt voor de politiek én de journalistiek.

Om met de actuele politiek beginnen: nog gisteren hadden wij in de Eerste Kamer een debat over grip op algoritmische besluitvorming bij de overheid en de rol van de Eerste Kamer daarbij.

Een werkgroep van de Kamer is hier al langer mee bezig.

Daarbij wordt onder meer gekeken naar manieren waarop AI-systemen steviger in de wet verankerd kunnen worden, naar betere ondersteuning voor de Eerste Kamer bij de proportionaliteitstoets van AI-gerelateerde wetgeving, en naar de vraag welke mate van parlementaire betrokkenheid wenselijk is na invoering van dergelijke wetsvoorstellen.

Uit de toeslagenaffaire is gebleken dat de Belastingdienst gebruik maakte van een zelflerend algoritme dat onder meer selecteerde op inkomen.

Huishoudens met een laag inkomen kregen daarbij een hogere risicoscore dan die met een hoog inkomen.

Ook de Eerste Kamer heeft bij de behandeling van de wetgeving die leidde tot de toeslagenaffaire, steken laten vallen.

Dat bleek uit een zelfevaluatie die wij hebben gedaan naar de rol van de Eerste Kamer daarbij.

Toespraak

van de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, prof.dr. J.A. Bruijn, ter gelegenheid van de uitreiking van de Anne Vondelingprijs en Saskia Stuivelingprijs 2022

Een van de aanbevelingen uit de zelfevaluatie is om niet alleen tijdens het wetgevingsproces nog beter te kijken naar de uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid en rechtmatigheid van de wetgeving, maar ook erná betrokken te blijven.

De Kamer werkt momenteel de aanbevelingen van de zelfevaluatie uit.

Ook de aandacht voor de invloed van AI op besluitvorming bij de overheid zal daarbij nadrukkelijk worden betrokken.

Onlangs ging er veel aandacht uit naar de Tweede Kamer waar begin februari een door AI geschreven motie was ingediend.

In de Eerste Kamer sprak senator Ton Raven al in december een tekst uit die door een *chatbot* was geschreven in een debat met minister Hoekstra.

Hij zei toen: “Wij moeten ons ervan bewust worden dat in het jaar 2023 nieuws wordt gemaakt dat niet meer gecontroleerd wordt door mensen. Dat kun je zo van internet downloaden op je telefoon. Het waarheidsgehalte wordt niet meer gegarandeerd.” Einde citaat.

Dat brengt ons bij de kansen en bedreigingen van AI voor uw beroepsgroep: de media, en via die weg ook voor de parlementaire democratie en de democratische rechtsorde.

Natuurlijk heeft de Haagse journalistiek zijn zwaktes, waarvan de gevaren van de verwevenheid tussen media aan de ene kant en politiek en bestuur aan de andere, vaak worden aangehaald. Evenals de waan van de dag waarbij sommige onderwerpen bovengemiddeld veel aandacht krijgen, terwijl andere onzichtbaar blijven.

Daar is al veel over gezegd en geschreven, maar hoe zou het journalistieke landschap er uitzien als niet langer mensen, maar algoritmen de nieuwsvoorziening op zich zouden nemen?

We hebben het immers over zelflerende systemen, die zich steeds verbeteren en op verschillende terreinen het werk van mensen overnemen.

De journalistiek zou een volgende stap kunnen zijn.

Je voert enkele zoektermen in en vraagt de computer een nieuwsbericht te schrijven, en binnen luttele seconden ligt er een tekst.

Dat klinkt wellicht heel aantrekkelijk; voor eigenaren van mediabedrijven bijvoorbeeld voor wie onafhankelijke nieuwsgaring natuurlijk belangrijk is, maar die ook onder grote financiële- en concurrentiedruk staan.

Maar die tekst wordt hoogstwaarschijnlijk gebaseerd op bronnen die het meest voor handen zijn, bronnen die door kwaadwillenden kunnen zijn gemanipuleerd of door ontelbare trollen de digitale wereld in zijn geslingerd.

Het systeem dat het nieuwsbericht schreef, pikte daar de meest voor de hand liggende, het makkelijkst voor handen zijnde uit, en baseerde daarop zijn tekst.

Toespraak

van de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, prof.dr. J.A. Bruijn, ter gelegenheid van de uitreiking van de Anne Vondelingprijs en Saskia Stuivelingprijs 2022

Gezien de speech die ik liet schrijven, zal dat op het eerste gezicht ook een plausibele tekst zijn. Voor snelle nieuwsmakers dus geen enkele twijfel: plaatsen!

De rest gaat dan vanzelf: de geplaatste berichten worden door weer andere systemen on- en offline gedeeld en verveelvoudigd.

Lezers, luisteraars, kijkers en klikkers doen de rest van het werk.

Interessant genoeg wordt de verantwoordelijkheid voor het gebruik, net als nu al bij social media, grotendeels gelegd bij de gebruiker, extreme uitwassen daargelaten.

Natuurlijk, ik ga hierbij uit van het slechtste scenario, maar u zult het met mij eens zijn dat het gevaar van desinformatie bepaald niet kleiner wordt met de inzet van AI.

En dat brengt ons bij de uitdaging voor de journalistiek die kiest voor waarheidsvinding, voor de analyse en voor het onderzoek.

Wat ú kunt is: kritisch analyseren en dóórvragen.

Verbanden onderling leggen.

Bronnen checken.

Irrationaliteit begrijpen.

Met uw collega's overleggen.

En u heeft natuurlijk ook een verantwoordelijkheid om bij stukken die u schrijft, leest en toegezonden krijgt, hoor en wederhoor te plegen.

Met empathie waar dat nodig is, en met humor waar dat kan.

Dát is immers de sterkte van de journalistiek. En dat is waar diezelfde lezers en luisteraars, kijkers en klikkers op vertrouwen.

Daar gaat tijd in zitten, dat is heel vaak niet flitsend, niet snel scoren.

Dat gaat niet om de journalisten als persoon, maar om de reportages en interviews die zij maken.

Dat gaat over het algemeen gelukkig nog altijd goed tot zeer goed.

En dat is essentieel in een democratische rechtsstaat, waarin niet alleen de media in de machtsevenwichten een essentiële rol spelen, maar waarin ook de menselijke factor nooit mag ontbreken, zoals door een van mijn voorgangers Herman Tjeenk Willink bij herhaling naar voren is en wordt gebracht.

Dat raakt aan misschien wel het grootste verschil tussen mensen en computers, voorlopig althans: de menselijke factor; empathie. Natuurlijk is het niet uitgesloten dat als onderdeel van de digitale revolutie AI uiteindelijk empathisch zal kunnen zijn of lijken.

Maar ook de industriële revolutie heeft weliswaar veel wel, maar nog veel meer niet van de mens kunnen overnemen. En bij de energietransitie is niet de technische, maar de sociale opgave de grootste en hardnekkigste. De verbrandingsmotor krijg je het snelst afgeschaft als je in de wetgeving een klein gaatje houdt voor... de verbrandingsmotor. Er is een mens voor nodig om die schijnbare

Toespraak

van de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, prof.dr. J.A. Bruijn, ter gelegenheid van de uitreiking van de Anne Vondelingprijs en Saskia Stuivelingprijs 2022

paradox te begrijpen. En het voorspellen van electoraal gedrag blijkt zelfs, of misschien... juist, voor de meest doorgewinterde campagneteams... een uitdaging.

De menselijke factor.

Senator Otten vertelde gisteren in het debat, dat op zijn vraag aan ChatGPT: 'Wat kun je niet?' onder meer het antwoord kwam:

"Ik heb geen vermogen om emoties of subjectieve waarderingen te ervaren; ik kan alleen objectieve feiten en informatie verstrekken". Aldus de chatbot zelf.

Mensen kunnen, omdat ze mens zijn, gevoel en emotie hebben, lachen, huilen, irrationeel zijn, en ze kunnen zich daardoor verplaatsen in de multidimensionale denkwereld van degenen met wie ze te maken hebben. Dat is empathie.

Het is ook wat wij in de Eerste Kamer iedere dinsdag opnieuw doen: de vraag stellen wat het effect van een wet, als we hem aannemen, zal zijn op mensen, op individuen en op groepen in de samenleving.

Dat raakt aan de kern van de democratie.

Daar zijn wij met elkaar de hoeders van.

En daarom reiken wij hier vandaag zo graag deze prijzen uit.

Dames en heren,

Ik begon mijn bijdrage aan deze bijeenkomst met een bespiegeling die niet de mijne was, maar die voortkwam uit een zelflerende *chatbot* die op basis van een razendsnelle zoekactie een speech produceerde.

Een speech die niet eens zo gek was, maar waarvan we door hem af te pellen toch al snel konden blootleggen dat die niet van mijn hand kon zijn.

Precies zoals u allen uw werk doet, afpellen tot de kern van een verhaal, net zolang tot de waarheid boven tafel komt.

Zoals Gerard Beverdam als politiek verslaggever van het Nederlands Dagblad de gebeurtenissen in Den Haag afpelt tot de kern. en zoals Tristan Braakman en Mario Miskovic dat voor RTV Noord doen door de parlementaire enquête naar de gaswinning nauwgezet te volgen en daarvan verslag te doen. En natuurlijk ook zoals Lamyae Aharouay dat voor een jongere generatie heeft gedaan met haar podcast.

Van harte gefeliciteerd, alle vier!

Dank u wel.